

Addicions a les descripcions antigues de la costa

Agustí GALIANA

Resum: Aportació d'alguns textos més sobre descripcions de la costa de la comarca, a més dels comentats al número 2 de Sarrià.

Paraules clau: derroter, Belluga, Munyós, Albir

Resumen: Aportación de algunos textos más sobre descripciones de la costa de la comarca, además de los comentados en el número 2 de Sarrià.

Palabras clave: derrotero, Belluga, Muñoz, Albir

1. Introducció

En el nostre número 2 vaig recollir unes quantes descripcions antigues del litoral de la comarca (Galiana 2009). No vaig poder incloure algunes coses que tenia a mig investigar. Ara presente ací quatre línies d'investigació en les quals he pogut progressar una mica.

2. Dos derroters del XVII

Vaig trobar a la Biblioteca Nacional de España en Madrid unes breus referències a la comarca en dos derroters del Mediterrani del segle XVII.

El primer d'ells (MSS/9660) va ser escrit per un tal Martín de Estrada, amb el títol *Derrotero del Capn Martin de Estrada que lo fue de una las galeras de la esquadra de españa, viniendo en el Puerto de Santa Maria, año de 1636 - Del Mar Mediterraneo*. El passatge referent a la comarca és el següent (pàg. 15):

Capº 46 Benidorm

Desde alicante a benidorm 4 leguas corrense al nordeste es abrigo delest desta banda del oest donde ay una ysleta [Illa de Benidorm] que le abrigo de todos tiempos para quatro galeras, pudesese pasar por entre ella y la tierra firme que es un monte alto [Penyes de l'Albir] cortado y peynado a la mar y de la Vanda delest del ay abrigo a suduest y dos leguas mas adelante ay el rio de altea con un castillo a la playa que si no es con bonanza no se puede hacer agua en el y leña que la ay muy buena. Devajo del dicho monte es buen tenedero y limpio.

No he trobat cap notícia biogràfica segura d'aquest Estrada.

El segon manuscrit (MSS/12375) figura a la BNE com a anònim, amb el títol *Derrotero del Mar Mediterraneo 1619*. El fragment de text de la comarca diu (pàg. 7):

De Alicante labuelta de levante poco mas de media legua ay abrigo para levantes que se llama la Veronica [=Santa Faç] estan alli las Javegas.

De Alicante a la Isla de Venidormi se corre al gregal 4 leguas tiene abrigo para levantes.

Desta Isla al rio de Altea 2 leguas buena agua es menester llegar a el con bonança para hacella.

Quan ho vaig comprovar en les meues notes, va resultar ser pràcticament el mateix text que ja havia llegit jo al llibre *Derrotero universal del Mediterráneo. Manuscrito del siglo XVII*, d'Alonso de Contreras (1996), consultat en la biblioteca pública d'Alacant. Deu correspondre a una altra còpia de la mateixa obra original (no citen la procedència del seu manuscrit de partida, però tenen clar l'autor; de fet hi ha una altra còpia, signada, a la BNE, manuscrit MSS/3175). Allí diu:

De Alicante la vuelta de levante poco más de media legua ay abrigo para levantes que se llama la Berónica, están allí las jábegas.

De Alicante a la Isla de Benedormi se corre al gregal quatro leguas. Tiene abrigo para levantes.

De Benedormi al río de Altea 2 leguas. Buena agua, es menester llegar a él con bonança para haçella.

Aquest Contreras és un personatge bastant conegut. Va escriure una autobiografia –*Discurso de mi vida* (manuscrit de 1633, també custodiat en la BNE)–, que no es va imprimir fins a 1900 i del que hi ha diverses edicions recents, algunes a internet. Allí explica que va nèixer a Madrid el 1582, va ser soldat als terços, capità de cavalleria i infanteria, i va navegar per tot el Mediterrani, primer de tropa i després com a capità.

Probablement va escriure el derroter tornant d'un viatge a les Antilles que se li va confiar conduint uns galeons. El següent fragment explicatiu és anterior, de quan solia navegar per Grècia (primers anys del segle).

En el curso de estos viajes no dormía yo, porque tenía afición a la navegación, y siempre practicaba con los pilotos viéndoles cartear y haciéndome capaz de las tierras que andábamos, marcando puertos y cabos, lo que después me sirvió para hacer un «Derrotero» de todo el Levante, Morea, Anatolia, Caramania, Siria y Africa, hasta llegar a cabo Cantín, en el mar Océano; islas de Candía, y Chipre, y Cerdeña, Mallorca y Menorca; costa de España, desde cabo San Vicente, costeano la tierra, Sanlúcar, Gibraltar hasta Cartagena, y de ahí a Barcelona, costa de Francia hasta Marsella, y de ahí a Génova, y de Génova a Livorno, río Tíber y Nápoles, y de Nápoles toda la Calabria hasta llegar a la Pulla y golfo de Venecia, puerto por puerto, con puntas y calas, donde se pueden reparar diversos bajeles, mostrándoles el agua; este derrotero anda de mano mía por ahí, porque me lo pidió el Príncipe Filiberto para verle [Gran Prior de Malta, mort el 1624] y se quedó con él.

Sembla que no va navegar per la Marina Baixa, però va estar breument a Laguar quan a l'expulsió dels moriscos, en gener de 1610, buscant testimonis que declararen a favor seu en un plet que tenia a Madrid.

Llegué a Albacete, de donde tomé el camino de Alicante, en donde estuve en cuatro días. Allí supe dónde estaba el tercio de la Armada, porque estaban todos los tercios y Armada de Italia en aquel reino de Valencia [...] Supe cómo estaba este tercio en la Sierra de Cortes [Muela de Cortes] y en Lahuar, y caminé hacia ella [...] hice un memorial para el auditor del tercio en el que convenía citar ciertos testigos [...] reuní cinco testigos [...] Después de hecho lo guardé y quise irme; pero estabamos en vísperas de saquear a los moriscos de aquella Sierra y aguardé aún algunos días; también esperando mejor tiempo, que lo hacía cruel.

Com a conclusions de la lectura de tots dos textos, podem concloure que els voltants de l'Illa de Benidorm eren un port ben conegut, apte per a galeres. I que el riu d'Altea seguia sent un lloc preferit per a fer aiguada, com a l'edat mitjana (sempre que no fera mala mar). La xàvega que esmenta Contreras –també dita bol o bolitx– era una art de pesca, amb la qual solien capturar-se sardines i aladroc (també s'anomenava així la barca que s'hi usava). Era una mena de cèrcol que es cobrava des de la platja. Segons les indicacions devia usar-se a l'Albufereta d'Alacant, cosa que no he pogut comprovar, si bé al segle XIX se'n calaven al Postiguet i se n'han usat per tot arreu de la nostra costa (José L. Sánchez Lizaso, com. pers.).

3. Repertori de Belluga

Una obra que vaig recollir va ser el *Reportorio de todos los caminos de España* d'un tal Pedro Juan Villuga, "caballero valenciano", publicada el 1546 a Medina del Campo. He sabut que va ser una obra manuscrita molt anterior: una carta dels jurats de València de 1412 diu que envien per correu als seus representants en Casp (els ambaixadors valencians al "Compromís de Casp") un libre que havien demanat anomenat "Reportorio" que tenia Joan Belluga, llicenciat en lleis (Cabanès 2000).

Comprove en altres articles que a València a mitjan segle XV hi havia un advocat molt famós, dit Pere (Joan) Belluga, que podria ser el mateix, o més bé un parent pròxim. Sembla que hi havia una dinastia d'advocats d'aquest nom. Aquest Belluga més famós (mort el 1468, potser fill de l'autor del *Repertori*) va publicar un *Speculum principum* (*Espill de prínceps*) el 1441, obra de política i dret, un precedent de Macchiavello, ben coneguda en l'època.

Sembla que cap historiador ha identificat Villuga amb Belluga, tot i la semblança fonètica. La confusió encara és major, perquè alguns autors anomenen “Bellot” als Belluga.

4. Descripció de Munyós

Jeroni Munyós (o Muñoz) era un famós matemàtic, astrònom i hebraïsta de la Universitat de València, que va ser consultat pel virrei de València, comte de Benavente, sobre la costa del regne. També va ser un geodesta pioner, i el resultat dels seus viatges i mesures per tots els límits del regne va fructificar en una “Descipción del Reino de Valencia”, que es conserva a l'Archivo de la Nobleza (Toledo), entre els documents dels ducs d'Osuna. Donada a conèixer per Roque Chabás en *El Archivo* en un article escrit per Manuel Danvila (1890).

García Edo i Ventura (2007) tornen a transcriure tot l'informe de Muñoz i defensen que anava acompanyat d'un mapa de 1568, l'original del qual s'ha perdut, però que és ni més ni menys que el patró del qual es van copiar els mapes del regne de València d'Abraham Oertel (Ortelius) i altres cartògrafs holandesos del segle XVII. El mapa original devia ser molt més detallat que les versions holandeses. Done ací un extracte dels textos de Munyós que acompanyaven el mapa perdut.

Descripción de los términos del Reino de Valencia

[...] De la punta raneza [Punta Ronesa, en Tibi] iba la raya al cabeço de aro [Cabeçó d'Or] III leguas [tres llegües], y de allí á la boca del riachuelo que baja de Aygües [la gola del Riu d'Aigües] que son unos baños naturales de agua caliente y hay una legua grande. Aquí era el fin del Reino de Valencia en tiempos del Rey D. Jaime [...]

El término o raya del Reino de Valencia yendo por la costa va assi [...] de donde á la atalaya del riu de Aygues I legua [una llegua]: de donde á la atalaya del toçal de Giralet [torre del Xarco] I legua: de donde á Villajoyosa media legua: de donde á la atalaya del Agüelo [d'Aguiló] un cuarto [de llegua]: de aquí a Benidorm media legua buena: de aquí a la torre de les Caletes media legüeta: de donde á la atalaya del Albir tres cuartos buenos: de ahí al Cap Blanch media legua; de ahí á la Bella Guarda media legua: de ahí al cap Negrete un cuarto: de donde al cap de Tox un cuarto mayor: [...]

També ve una relació de poblacions feta per Muñoz, en la qual ve el nombre de cases, si són moros (la majoria) o cristians (només la Vila i el fort de Bèrnia, en la comarca; Benidorm també hauria de ser només cristià, però figura una 'm'; Callosa té més moros que cristians) i si la població és de realeng (només la Vila en la nostra comarca). En el llistat trobe a faltar Bellaguarda [Altea la Nova]; Benidorm, Polop i Altea la Vella són esmentats sense dades.

A continuació presentem el Mapa de Willem Blaeu del 1634, amb el detall d'una de les versions holandeses del mapa desaparegut de Munyós que representava el regne de València (García Edo 2004, García Edo i Ventura 2007).

5. El pou de l'Albir

Ja vaig esmentar que en l'entrada “ALICANTE provincia civil y marítima” del Madoz (1849), ve la següent enumeració de talassònims en terme de l'Alfàs:

Enjuntant tota la informació oral resulta que en el Racó de l'Albir hi havia un aiguamoll: l'Estany de l'Albir, que ja vaig comentar en un altre lloc (Galiana 2007). L'estany s'omplia per la pluja, per filtracions del subsòl i per sobrants de reg d'una séquia procedent del riu de l'Algar. Aquesta abundància d'aigua ha estat tota la vida un recurs de gran importància: feia possible l'existència d'una horta als voltants. El pou que recordaven alguns informadors era uns 100 m al nord de l'estany, rodejat d'un muret de pedra, entre la platja i una gran casa senyorial que hi havia, molt a prop de l'actual edifici de la Fundació Frax. L'aigua de reg procedia per elevació de la del pou. El pou aprofitava el mateix aquífer de l'estany: quan minvava l'estany, baixava el nivell del pou. Quan s'explotava el pou excessivament, es salinitzava, per intrusió marina. Les restes de la vil·la romana, que aprofitaven aquest mateix aquífer i la zona agrícola singular que l'envolta, es troben a la vora oest de l'estany. L'actual curs artificial del barranc de l'Albir, que substitueix un traçat natural anterior menys definit i menys recte, es troba entre la vil·la i el pou.

La casa senyorial del pou era propietat de Joaquín de Rojas y Sellés, fill d'Alfonso (advocat, governador civil i diputat), fill al seu torn del III comte de Casas Rojas. Aquest Joaquín de Rojas, amb amics a l'Alfàs, era casat amb Àngela Riera (Angelita). El mateix Joaquín de Rojas (nat a Alacant el 1896) que va ser primer director del Museu Arqueològic Provincial d'Alacant, nomenat el 1932. També va ser Comisario de la Dirección General de Bellas Artes i Director General de Prisiones.

Podria ser que el mateix aiguamoll fóra anomenat "pou" o "clot", si bé no em consta que en àrab *bir* poguera referir-se a un toll. O que hi haguera un pou famós en temps dels moros a la vora de l'estany. La frase de les *Ordinacions* "pujar al clot de l'Albir" suggereix que estaria a la falda de la Serra Gelada. El tema continua sense estar clar.

Figura 2. Es mostra la ubicació de la vil·la romana (V), de l'antic estany (E) i del pou (P)

6. Bibliografia

CABANES CATALÀ, Mª Luisa (2000) "Cartas enviadas por los jurados valencianos al Reino de Aragón durante el interregno" *Aragón en la Edad Media XVI – Homenaje al profesor emérito Angel San Vicente Pino*, Univ. Zaragoza, p. 73-82.

CONTRERAS, Alonso (1996 [1619]) *Derrotero universal del Mediterráneo. Manuscrito del siglo XVII*. Editorial Algazara, Málaga.

CONTRERAS, Alonso (2009 [1633]) *Discurso de mi vida*. Editorial Maxtor, Valladolid.

DANVILA, Manuel (1890) "Colección de documentos. Núm. LXX.³/₄ Descripción del Reino de Valencia, 1565 á 1572.³/₄ Del archivo del Duque de Osuna." *El Archivo* 4: 373-388. Edició facsímil publicada per l'Ajuntament de Dénia i la Diputació d'Alacant, 1990.

GALIANA, Agustí (2007) "Els riscos ambientals a la Marina Baixa. Zones inundables" *Actes de les 2es Jornades de Patrimoni de la Marina Baixa, sobre Patrimoni, aigua i clima (Vilajoiosa 17 i 18 de desembre de 2005)*, p. 81-91. Antono Espinosa & José Miguel García León (coord.), Museu de la Vila, Vilajoiosa.

GALIANA, Agustí (2009) "Descripcions antigues de la costa de la Marina Baixa" *Sarrià* 2: 4-45.

GARCÍA EDO, Vicente (coord.) (2004) *Mapas del Reino de Valencia de los siglos XVI a XIX*. Levante – El Mercantil Valenciano, València.

GARCÍA EDO, Vicente i Albert VENTURA RIUS (2007) *El primer mapa del Reino de Valencia: 1568-1584*. Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

MARTINES, Josep (1991) "Els llocs de vora mar de l'Albir (l'Alfàs del Pi, la Marina, País Valencià)" *A Sol Post* 2: 193-222.